

Anyanyelv, idegen nyelv. Gondolatok és emlékek

KÁLMÁN BÉLA

Debrecen

Szíves elnézést kérek ünnepeelt barátomtól, hogy nem gazdag munkásságát méltatom, és nem új felfedezéssel lepem meg.

1. Egyes történészeink szerint Mátyás király uralma alatt Magyarország lakossága nagyobb volt, mint Angliáé. Ez érthető is, – ha igaz – mert akkor volt Magyarország ereje tetőpontján. Anglia pedig az írekkel, vikingekkel és franciákkal háborúskodott. Calepinus 16. századi soknyelvű szótárában a magyar nyelv az angol előtt áll.

Évtizedek múlva azonban hazánk a hosszú török hódoltság alatt állandóan hadszíntér lett. A sok pusztítás idején váraink, falvaink elnéptelenedtek. Anglia viszont akkor győzte le a holland hajóhadat, óriási gyarmatokra tett szert, így századunkban az angol vált világnyelvvé.

2. Mivel minden gyermek édesanyjától tanul meg beszélni, ezt a nyelvet joggal nevezzük anyanyelvnek. A kisgyermek szüleitől ismeri meg a világot, a tárgyakat, fogalmakat. A családban és az iskolában környezetétől sajátítja el a beszédet. Vegyes házasságban előfordul, hogy a gyermek kétnyelvű lesz, más nyelven beszél anyjával és más nyelven apjával. – Tehetős szülők gyakran idegen nyelvű óvodába járatják gyermekeiket. (Századunk elején német vagy francia, közepén német vagy orosz, manapság leginkább angol óvodába.) Az eredmény a gyermek és az óvónő ügyességétől, nyelvérzékétől függ. Egyes kétnyelvű gyermeket megzavarhat, hogy ugyanannak a tárgynak vagy fogalomnak más a neve otthon és más az óvodában. A legtöbb egészséges gyermek azonban elviseli rendszerint a kétnyelvűséget. Könnyen tanul, de ha tisztán anyanyelvi környezetbe kerül, egy idő után el is felejtheti a nem használt idegen nyelvet.

Az első világháború után számos magyar gyerek jutott ki néhány évre Hollandiába. Sokan gyorsan megtanultak hollandul, egyesekben magyar anyanyelvük el is halványult. Mikor hazatérésük után – évek múlva – meglátogatták holland nevelőiket, már alig értették meg őket.

3. Az idegen nyelv tanulását legtöbb iskolában tíz éves korban kezdik. Fiatalon legfogékonyabb a tanuló és az egyetemi hallgató a nyelvek iránt. Hatékonyan segíti a nyelvtudást, ha a tanuló vagy hallgató kijut az illető országba, és az ott töltött idő alatt vele egykorú barátokkal ismerkedik meg.

4. Idősebb korban már egyre nehezebb két- vagy többnyelvűvé válni. Ilyenkor zavart okozhat, mert összekuszálódhatnak a nyelvek, és egyikén sem beszél jól az illető. – Ismerek olyan házaspárt, amelyben egy magyar férfi horvát lányt vett feleségül. Az asszony Budapesten elfelejtette horvát anyanyelvét, de a magyart is csak törte. Mikor Amerikában élő öccse meglátogatta, tolmács segítségére szorult, hogy beszélgetni tudjon testvérével.

Egy másik ismerősöm 1956-ban Amerikába költözött feleségével. Otthon magyarul beszéltek, a férfi jól megtanult angolul, a feleség azonban csak egy „néger argó” nyelvet sajátított el. Az 1980-as évek elején Bécsbe költöztek. A férj németül is jól beszélt. Néhány év múlva özvegyen maradt az asszony. Mivel ő nem tudott németül, visszatért hazájába. Ma Budapesten él, de számos fogalomnak már csak angolul ismeri a nevét, így kevert nyelven társalog.

5. Híres agysebészünkkel beszélgettem egyszer az anyanyelvről és a később tanult nyelvekről. Ő mondta, hogy számos olyan agysérüléses balesetről hallott, amelyben gyógyulása után a beteg csak anyanyelvén tudott beszélni. Ha előzőleg idegen nyelvet is tudott, az kiesett az em-

lékezetéből és újra kellett tanulnia. Ezért föltehető, de még nem bizonyított, – mondta – hogy az anyanyelvi beszédképesség az agy mindkét felén kifejlődik, míg az idegen nyelv csak az egyikén. Így, ha az egyik fele megsérül, a másik fele „kicsigíti” az ember anyanyelvi tudását. Az idegen nyelvet azonban újra meg kell tanulni.

Egy amerikai ismerősömtől hallottam, hogy egy sorstársa 1956-ban költözött családjával Amerikába, ott sikeres üzletember lett. Mivel a Rákosi-korszakban sok megaláztatásban volt része, érthető haragjában, szenvedéseit hazájára hárította, és családjával is csak angolul beszélt. Nem tűrte el otthonában sem a magyar szót. Két fiát felesége – titokban – magyarrá nevelte, a fiúk kifogástalanul tudtak magyarul. Az apa autóbalesetben agysérülést és csonttörést szenvedett. Elfelejtette az angolt, akkor kénytelen volt családjával magyarul beszélni.

6. A magyar nyelv változása, századunk második felében, szintén hozzá illik a gondokhoz és gondolatokhoz. Véleményemet megírtam vázlatosan a „*Bárczi Géza emlékkönyv*”-ben (A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványa 200. szám. Szerkesztette: SZATIMÁRI ISTVÁN, E. ABAFFY ERZSÉBET, E. LÓRINCZY ÉVA, 1994. „*Megjegyzések a magyar nyelv változásaihoz a 20. században*”. 75–77. lap).

Minden nyelv változik, így természetesen a magyar is.

Magyarországon és Európa más országaiban is a latin (középkori és barokk latin) volt az egyház, a tudomány és a közigazgatás nyelve is. Nyugat-Európában a nemzeti nyelv fokozatosan átvette az ország többségének köznyelvét. Lengyelországban és Magyarországon maradt legtovább hivatalos nyelvnek a latin.

A magyar nyelv első hiteles szövege a Halotti beszéd híven tükrözi a finnugor nyelvek rendszerét. Évszázadok után kialakult ugyan nálunk is a névelő, de ez nem bontotta meg a hagyományos magyar nyelvet. A szókincs kibővült más nyelvekből átvett jövevényszavakkal, ugyanakkor a magyar szókincsből is kerültek át szavak a szomszédos nyelvekbe. A ragok és névutók békésen összefértek. Volt nyelvújítás, akárcsak a németben, finnben, észtben. A magyar nyelvújítás szavai – más nyelvekhez hasonlóan – csak részben terjedtek el a nyelvjárásokban. A 18–19. századi nyelvújítás ellenére a magyar megőrizte finnugor örökségét.

Századunk első felében a városokban a köznyelv átvett a latinból, németből, fanciából és angolból divatszavakat, de a nyelvi rendszerben alig történt változás.

Századunk második felében azonban nyelvtani rendszerünkben ritkulni kezdenek a ragok és sokasodni a névutók. Névutók már korai nyelvemlékünkben is találhatók (*hodu uturea*). Századunk második felében azonban meginog a ragok helyzete, a nehézkesebb, hosszabb névutók kiszorítják a ragokat.

Az 1950-es években még neveltünk azon, amikor a takarítónő azt mondta a Nyelvtudományi Intézetben, hogy „**maJd megmondjuk az Igazgató elvtárs felé**”. Akkor azt tanácsoltuk, inkább mondja meg neki, hátha jobban megérti. – Ma már a képviselő is a miniszter felé mond valamit és nem neki.

Ha megnézzük „*A magyar nyelv története*” c. könyvet, (BÁRCZI GÉZA – BENKÓ LORÁND – BERRÁR JOLÁN művét, [Tankönyvkiadó, Bp. 1967. 599. l.]) megfontolt szerzőitől a következő tárgyilagos véleményt olvashatjuk: „Súlyos hibának, nagyfokú nyelvi műveletlenségnek számít a felé névutó használata *-nak, -nek* vagy *-hoz, -hez, -höz* rag helyett: »javaslatot tesz a minisztérium felé« helyesen: a minisztériumnak... Fontos jelenség azonban, hogy az új magyar korszakban igen megszorodik névutóállományunk. Igen sok névutó keletkezett vagy van keletkezőben, jelenleg mintegy átmeneti állapotban a határozó és névutó között: *címén, fejében, kapcsán, révén, szempontjából, terén...* »házasság esetén«, az »oktatás terén« stb. E névutók egy része főleg, mert régi ragokat szorít ki nehézkesebb szerkezetekkel: A vezetés vl-

szonylatában – a vezetésben stb. ...Másképp azonban kétségtelen, hogy az új névutók és névutószerűségek sokszor új, finom árnyalatok kifejezését teszik lehetővé... Egyszersmind a nyelv analitikus irányban való fejlődésének jelai.” (573. l.)

A könyv szerzőinek megállapításait helyesnek tartom, de nem vagyok abban bizonyos, vajon használ-e ez a magyar köznyelvnek, mert sokan meggondolatlanul használnak rag helyett névutót, nemcsak „finom árnyalatok” kifejezésére. Mit kezdenek a költők ezekkel a nehézkes névutószerűségekkel?

7. Másik jelenség is eluralkodott századunk második felében: az idegen szó kiszorítja a korábbi magyar szót. Ma már csak demonstráció van, nem tüntetés. Nincs terv, csak project... Lehetne sorolni a rossz példákat, de nem szaporítom a szót. Én nem cserélem föl a tőlem megszokott magyar szavakat idegenre. Nyugodt természetű vagyok és nem toleráns (esetleg *toleráncs*).

8. Szerintem ezek a változások nincsenek jó hatással a magyar nyelvre. Jómagam még mindig valakinek mondok valamit, nem valaki felé. Sokszor gondolok édesanyámra és nem sok esetben. Nem Pécs kapcsán jut eszembe Vasarely, hanem Pécsről.

Így nem Szeged vonatkozásában, hanem Szegedre kívánok Mikola Tibornak, kedves barátomnak, jó egészséget és további sikert munkájához!